

SPECK GYULA

A Boudica-felkelés az új kronológiai és topográfiai eredmények tükrében

Bevezetés

A Kr. u. 60–61-es britanniai felkelés, más néven a Boudica-felkelés a császárkori római hadtörténet – hazánkban kevésbé ismert –, több részletében máig vitatott, mégis jelentős eseménye. Úgy tűnhet, hogy a Kr. u. 1. század folyamán a korai princepszek expanzív külpolitikája töretlenül haladt előre, mégis több olyan lázadás tört ki, mely hajszáll híján véget vethetett volna a terjeszkedésnek. A Boudica-lázadás volt az egyik ilyen esemény, melynek során majdnem elveszett az isteni Claudius által meghódított Britannia provincia.

A lázadást lényegében három auctor írta le: Tacitus az *Agricolában* és az *Annalesben*, Cassius Dio a *Rómaiké historiában*, valamint Suetonius Neróról írott életrajzában. A három közül a legfontosabb Tacitus, mert minden bizonnyal első kézből szerzett információkat az eseményről apósa, Iulius Agricola révén, aki a lázadás alatt tisztként szolgált Britanniában.¹ Több kutató is úgy véli, hogy Dio és Tacitus egyaránt felhasználta a felkelés győztesének, Suetonius Paulinusnak mára már elvesztett emlékiratait.² A Boudica-lázadás kronológiai és topográfiai részleteinek tanulmányozásához elengedhetetlen a régészeti, a numizmatikai és az epigráfiai adatok vizsgálata, hiszen az ókori szerzők rendkívül szűkszavúan és tömören írták le a történeteket.

Előzmények

Claudius Kr. u. 43-as inváziója után a provincia továbbra sem konszolidálódott. A nyugati határon a walesi törzsek ellenálltak Caratacus vezetésével, valamint már az icenusok is fellázadtak Kr. u. 47-ben Ostorius Scapula lefegyverzési rendelete miatt.³ A lázadást leverték, de a mai Wales területén élő törzsek tovább harcoltak. A helyzet annyira súlyos volt, hogy Nero majdnem kiűrtette a provinciát.⁴ Azonban végül másképp döntött: az új kormányzót, a veterán hadvezért, Suetonius Paulinust

¹ Tacitus: *Agricola* 5.

² E. ADLER: *Boudica's Speeches in Tacitus and Dio*, In: *Classical World* 101. (2008) 2. sz. [www.academia.edu/302174/_Boudicas_Speeches_in_Tacitus_and_Dio_] (2013. 03. 05.) 194.; G. STANDING: *The Varian Disaster and the Boudiccan Revolt: Fabled Victories?* In: *Britannia* 36. (2005) 374.

³ S. S. FRERE: *Britannia: A History of Roman Britain*, Pimlico, London (1991) 60.

⁴ Suetonius: *De vita Caesarum, Nero*, VI.18.

bízta meg a walesi törzsek megtörésével Kr. u. 59-ben. Paulinus a briton ellenállás és egyben a druidák központját, Mona szigetét (ma Anglesey) gyorsan elfoglalta, azonban hamarosan rettenetes híreket kapott: Boudica vezetésével az icenusok és trinobasok fellázadtak és megtámadták a provincia székhelyét, Camulodunumot.⁵

Az icenusok

Boudica törzse, az icenusok a mai Norfolk területén éltek. Észak-nyugati szomszédjaik a corieltavusok, a déli szomszédjaik a mai Suffolk területén élő trinobasok voltak. Az icenus törzs – déli szomszédjával ellentétben – elzárkózott a rómaiakkal való kereskedéstől, korai pénzérméiket is csak a törzsi területükön belül találták meg.⁶ Ez nagyban hozzájárult a Rómával való nehézkes viszonyhoz az invázió után.⁷ A törzs uralkodóiról a pénzérmék alapján tudunk kronológiát felállítani. Legkorábbi érméiket Kr. e. 10 és Kr. u. 30 körülre datálhatjuk. Azonos időben vert érmesorozataik gyakran eltérnek egymástól, ami arra utalhat, hogy a törzs nem volt egységes központi irányítás alatt, feltehetően több altörzs szövetségi rendszeréből állt.⁸ Mindezt az is alátámasztja, hogy érmekincsek különböző helyekről kerültek elő Norfolkban: a mai Brecklandsnél, Sedgfordnál, Fisson Waynél és Thetfordnál, valószínű tehát, hogy több politikai és egyben vallási központ létezett.⁹ A pénzérmék tanulmányozásából kideríthető, hogy első királyuk Antedios volt, Cunobelinus király kortársa, majd utána – valószínűleg a Kr. u. 47-es lázadás után – a Tacitus és Dio által is említett Prasutagus, Boudica férje uralkodott.¹⁰ Pénzérméje, melyen a sokat vitatott „sub ri prasto” felirat és egy császárszobor látható, arra utal, hogy Prasutagus a római császárok hűséges kliense volt.¹¹

A felkelés okai

A Kr. u. 60–61. évi felkelést Boudica férjének, Prasutagus királynak a halála váltotta ki. Végrendeletében két lányát és Nero császárt nevezte ki örököséül. Valószínűleg ezzel azt remélte, hogy királysága megmarad utódai számára, de egyben Nero császárt is kielégíti. A császári kormányzat azonban másképp rendelkezett.

⁵ J. N. L. MYRES, R. G. COLLINGWOOD: *Roman Britain and the English Settlements*, Clarendon Press, Oxford (1961) 98., Tacitus: *Annales*, XIV. 29–30.

⁶ P. R. SEALEY: *The Boudican Revolt against Rome*, Shire Publications Ltd. (2004) 5–6.

⁷ D. F. ALLEN: *The Coins of the Iceni*. In: *Britannia* I. (1970) 14.

⁸ ALLEN: *The Coins of the Iceni*, 14.; WEBSTER: *Boudica*, 47.; SEALEY: *The Boudican Revolt Against Rome*, 10.

⁹ M. ALDHOUSE-GREEN: *Boudica Britannia, Rebel, war-leader and Queen*, Pearson Education Limited, London (2006) 161–163.

¹⁰ ALLEN: *The Coins of the Iceni*, 11–13. vö. FIELDS: *Boudicca's Rebellion AD 60–61*, 42.; SALWAY: *Roman Britain*, 90.; FRERE: *Britannia*, 54.

¹¹ WEBSTER: *Boudica*, 48.; ALLEN: *The Coins of the Iceni*, 11–13.; ALDHOUSE-GREEN: *Boudica Britannia*, 72.

A provincia procurator, Catus Decianus úgy döntött, hogy beolvasztja az icenus földeket a császári tulajdonba, valamint az adományokat, melyeket Claudius adott az icenusoknak, kölcsönnek minősítette és követelte a kifizetésüket. Emberei kifosztották és végigdúlták az icenus arisztokrata birtokokat, beleértve a királyi udvart is. Amikor Boudica tiltakozott, Catus emberei megkorbácsolták, lányait pedig megerőszakolták. Cassius Dio hozzáteszi, hogy Seneca a helyzetet kihasználva egyszerre hajtotta be az általa kölcsönzött 40 millió sestertiust. Ezek az eljárások már önmagukban súlyos atrocitások voltak, melyek nyilvánosan kifejezték a római hatalom üzenetét. Ez a fajta bánásmód még római értékrend szerint is rendkívül kegyetlen volt, ez Tacitus beszámolójából is kiderül.¹² Az atrocitásokért elsősorban Catus Decianus procurator volt a felelős: valószínű, hogy annyi adót akart behajtani, amennyit csak lehetséges volt, hiszen pénzügyi felügyelőként ezen múltott további karrierjének sikere.¹³ A lázadásnak egyéb okai is voltak. Az őslakosoknak feltehetőleg terményben kellett befizetniük az adókat, ezért az állandó éhínség is motiválhatta a felkelőket.¹⁴ Tacitus leírja, hogy a terményadó mellett az icenusoknak valószínűleg hadra fogható férfiakat is ki kellett állítaniuk, hogy segédcsoportokként szolgáljanak a római hadseregben.¹⁵ Azonban ez csak mellékes ok lehetett, ugyanis briton cohorták csak Agricola kormányzata alatt jelentek meg nagyobb számban.¹⁶ További okként megemlíthetjük, hogy a kliensállamokat előbb-utóbb beolvasztották a birodalomba, úgy, mint Pontust és Bithyniát, vagy Asia provinciát, tehát Prasutagus királysága sem maradhatott volna meg sokáig.¹⁷ Érdekes megemlítenünk egy másik lehetséges tényezőt is, mely hozzájárult a felkeléshez. Tudjuk, hogy Boudicát nem foglalta bele Prasutagus végrendeletébe. Gyanítható, hogy ennek az icenus törzsön belüli megosztottsághoz van köze. Lehetséges, hogy Prasutagus Róma-barát, Boudica pedig Róma-ellenes volt? Boudica talán megpróbálta kivívni az icenusok függetlenségét férje halála után.¹⁸ A druidák szerepét is érdemes fontolóra vennünk, akikről Caesar és Tacitus beszámolói, valamint a régészeti bizonyítékok alapján tudjuk, hogy rendkívül kiterjedt kapcsolatokkal rendelkeztek Írországtól Galliáig, és fontos szerepet vállaltak az ellenállások megszervezésében. Elképzelhető tehát, hogy Boudica felkelését is valamilyen módon támogatták, bár erre semmilyen bizonyítékunk nincs.¹⁹

A trinobas törzsnek is minden oka megvolt az ellenállásra. Még Scapula kormányzata alatt Camulodunumban egy coloniát hozott létre Claudius – az őslakosok föld-

¹² Tacitus: *Annales*, XIV.31.; Cassius Dio: *Rómaiaké historia*, LXII.2.I.

¹³ ALDHOUSE-GREEN: *Boudica Britannia*, 177–179.; FIELDS: *Boudicca's Rebellion AD 60–61*, 14–15.

¹⁴ SEALEY: *The Boudican Revolt against Rome*, 13., 14.

¹⁵ Tacitus: *Agricola*, 13., 15.

¹⁶ B. DOBSON, C. MANN: *The Roman Army in Britain and Britons in the Roman Army*, In: *Britannia* 4. (1973) 198–199., 205.

¹⁷ ALDHOUSE-GREEN: *Boudica Britannia*, 68., 74.

¹⁸ ALDHOUSE-GREEN: *Boudica Britannia*, 87.

¹⁹ Iulius Caesar: *De bello Gallico*, VI.13.; Tacitus: *Annales*, III.40.; FRERE: *Britannia*, 70.

jeit elkobozva – a leszerelt veteránoknak.²⁰ Továbbá a győztes császárnak, az istenné nyilvánított Claudiusnak egy hatalmas templomot (lehetőség, hogy már életében) emeltek, melyben a császárkultusz kiszolgálására kötelezték a trinobasokat.²¹ Mind ezen inzultusok, illetve a római invázió és a 47-es lázadás keserű emlékei együttesen felgyülemlettek az őslakosokban, és végül 60–61-ben törtek felszínre.

A felkelés kronológiája

A Boudica-felkelés egyik legvitatottabb tárgya, hogy Kr. u. 60-ban vagy 61-ben volt-e. Mivel a kérdés máig lezáratlan, ezért nevezem meg 60–61-et a felkelés dátumának. Ahogy kutatásom során tapasztaltam, a mai szakirodalom általában véve megkerüli e vitás kérdést, és G. Webster és D. R. Dudley *The Rebellion of Boudicca* (London 1962.) c. műve alapján a Kr. u. 60. évet fogadják el. Kutatásom folyamán ennek ellentmondó forrásokat vizsgáltam meg, melyek alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a felkelés 61-ben volt, tehát Tacitus nem vétette el a kronológiát.

E kérdésben is elsődleges kiindulópontunk Tacitus. Leírása alapján az eseményeknek két évet kellett átfedniük: volt egy hadjáratú időszak, egy tél, amikor Paulinust leváltották és egy következő időszak, amikor Petronius Turpilianus átvette a kormányzást. Tacitus a consulok megnevezésével (Caesennius Paetus és Petronius Turpilianus) Kr. u. 61-re teszi a felkelés kitörését.²² Így tehát egyértelmű, hogy az események 61–62-ig tartottak. Azonban a szakirodalomban elterjedt egy elmélet, miszerint Tacitus hibát követett el a datálásban, mert a lázadás valójában 60-ban tört ki. Ezt először J. Aschbach állította az *Analecta Historia et Epigraphica Latina* c. könyvében.²³ Ő azzal érvelt, hogy Turpilianus 63-ban ismét Rómában volt, vagyis a hivatali ideje túlságosan rövid lett volna, ha csak 62-ben váltotta le Paulinust (a kormányzók hivatala ekkoriban 3 évig tartott). Ezért szerinte inkább valószínű, hogy Turpilianus 61-ben érkezett Britanniába, a lázadás pedig 60-ban tört ki. D. R. Dudley és Graham Webster is emellett érvelt. Szerintük Paulinus tehát 58 és 60 között volt helytartó, ezért érthető is, hogy a császári küldött, Polyclitus visszahívta, hiszen már lejárt a három hivatali éve. Hozzáteszik, hogy egy Kr. u. 61-re datálható felirat alapján (CIL VI 597) L. Caesennius Paetusnak P. Calvisius Ruso volt a consultársa az év márciusában, ugyanis Turpilianusnak ekkor már Britanniában kellett lennie, tehát kellett a helyébe egy helyettes consul.²⁴ Ez a felirat egy Sil-

²⁰ SEALEY: *The Boudican Revolt against Rome*, 16–20.

²¹ Tacitus: *Annales*, XIV. 31.

²² Tacitus: *Annales*. XIV. 29.

²³ J. ASCHBACH: *Analecta Historia et Epigraphica Latina*. Bonn, 1878. idézve K. K. CARROLL: *The Date of Boudicca's Revolt*, In: *Britannia* 10. (1979) 197. alapján.

²⁴ W. HENZE: *Boudicca*. In: *Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*. Fünfter Halbband. J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart (1897) 796–797.; CARROLL: *The Date of Boudicca's Revolt*, 197–199.

vanus-oltáron olvasható, melyet C. Cossutius Epaphroditus állított helyre Publius Calvisius Ruso és Lucius Caesennius Paetus évének márciusában.²⁵

Úgy tűnik azonban, hogy Dudley és Webster nem jól datálta e feliratot: egy másik itáliai felirat szerint ugyanis P. Calvisius Rusót és L. Iunius Caesennius Paetus nevét Vespasianus kilencedik consulsága mellett említi.²⁶ Márpedig ez alapján e két személy Kr. u. 79-re tehető.²⁷ A CIL VI 597 által említett L. Caesennius Paetus könnyen lehet, hogy valójában a 61-es consul fia volt.²⁸ Továbbá tudjuk, hogy Calvisius Ruso Domitianus alatt volt proconsul, ezért is valószínű, hogy valamikor Vespasianus alatt lehetett consul.²⁹ Ezenfelül ismerünk két pompeii viasztáblát, melyek egy pénzkölcsönnel kapcsolatos szerződést tartalmaznak, ezeket szintén e két consul datálja. A viasztáblák keltezését nem tudjuk megállapítani, a hónapok nevei is lekoptak. Mindenesetre legkésőbb Kr. u. 79. augusztus 23-ra lehet datálni őket, hiszen Pompei a következő napon elpusztult. Lehetséges, hogy a szerződést 79 harmadik havában, viszont az is lehet, hogy 18 évre kötötték. Csakhogy kétséges, hogy egy pénzkölcsönsszerződés 18 évig fennmaradt volna viaszban, ezért inkább hihető, hogy a szerződést 79 folyamán, legkésőbb márciusban kötötték.³⁰ Mind-ebből tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy P. Calvisius Ruso és L. Iunius Caesennius Paetus consulsága semmiképpen nem 61-ben, hanem 79-ben volt. A másik érv a 60-as dátum ellen, hogy Turpilianust Nero akár helytartói tisztségének lejártá előtt visszahívhatta, ezért tehát nem lenne meglepő, hogy Turpilianus már 63-ban Rómában volt. Tacitus pedig a „*qui iam consulatu abierat*” alatt azt érthette, hogy Turpilianus consuli évének vége előtt lett Britannia kormányzója. Összefoglalva tehát több ellenérvet tudunk felhozni a 60-as dátum ellen, mint a 61-es ellen. Hihetünk Tacitusnak, aki egyébként is mindig odafigyelt a kronológiára.³¹

Maga a hadjárat kronológiája szintén megosztja a kutatókat. Tacitus szerint a britonok vetés előtt döntöttek a lázadás mellett.³² Webster és Dudley szerint Verulamium elestéig legfeljebb három nyári hét telhetett el, majd a végső csata késő nyáron vagy kora ősszel történhetett. Azonban nem valószínű, hogy a csata késő nyáron lett volna, hiszen Tacitus írja, hogy Suetoniusnak már rendelkezésére állt a két legio és a közeli segédcsapatok.³³ Bár Cassius Dio megjegyzi, hogy Paulinus késleltetni akarta a csatát, de erre nem volt sok ideje.³⁴ Hozzá kell tennünk, hogy a láza-

²⁵ CIL VI 597.

²⁶ AE 1998, 419.

²⁷ T. *Flavius Vespasianus*, In: Prosopographia Imperii Romani. Saec. I. II. III. Pars II. Edidit: Hermannus Dessau. Berolini Apud Georgium Reimerum, (1897) 78.

²⁸ CARROLL: *The Date of Boudicca's Revolt*, 199.

²⁹ P. *Calvisius Ruso*. In: Prosopographia Imperii Romani. Saec. I. II. III. Pars I. Edidit: Elimarus Klebs. Berolini Apud Georgium Reimerum, 1897. p. 292.

³⁰ CIL IV 3340, CLIV és CLV.

³¹ CARROLL: *The Date of Boudicca's Revolt*. 199.; FIELDS: *Boudicca's Rebellion AD 60–61*, 45.; idézet: Tacitus: *Annales*, XIV.39.

³² Tacitus: *Annales*, XIV.38.

³³ Tacitus: *Annales*, XIV.34.

³⁴ Cassius Dio: *Rómaiké historia*, LXII.8.1.

dás nem tarthatott sokáig, hiszen Tacitus, Cassius Dio és Suetonius sem számol be arról, hogy hosszú ideig tartott volna. Valószínűbb, hogy Verulamium pusztulása és a végső csata között legfeljebb két hét telhetett el, tehát Boudica június közepén szenvedett vereséget. Az új *procurator*, Classicianus július közepén, Polyclitus pedig október közepén érkezhettek meg a szigetre. A germániai utánpótlás az év végén érkezhettek meg. Petronius Turpilianust, a 61. év consulját 61 végén küldte Nero Britanniába, aki 63 elejéig volt hivatalában.³⁵

A három város pusztulása

A mélységesen gyűlölt camulodunumi *colonia* volt Boudica és a lázadók első célpontja. Mivel a kormányzó nyugaton volt, Catus Decianus *procurator* csak 200 embert tudott küldeni a lakosok védelmére, ráadásul a *colonia* nem rendelkezett megfelelő védelemmel. Petilius Cerialis, a IX Hispana legatusa megpróbálta megmenteni Camulodunumot egy *vexillatio*val, azonban a lázadók törbe csalták és csak kevés lovasával tudott a ma Longthorpe-nál található *legió*s erődbe visszavonulni.³⁶ Camulodunum két napos harc után elesett, a lakóit lemészárolták, a várost és a templomot felgyújtották. A pusztítás nyomai a mai napig megtalálhatóak.³⁷ A következő célpont a tartomány gazdasági központja, Londinium volt. Paulinus, értesülvén a lázadásról, lovasságával keletre sietett, de látta, hogy már nem tud segíteni a városon, ezért nyugat felé fordult, hogy csatlakozzon a XX. és a XIV. *legió*hoz.³⁸ Valószínűleg bízott abban, hogy a *II Augusta* megérkezik Isca Dummoniorumból (ma Exeter)³⁹, azonban a *legio praefectus castrorum*a, Poenius Postumus – ismeretlen okokból – megtagadta a segítséget. Elképzelhető, hogy a környező ellenséges törzsek miatt nem merte pozícióját elhagyni – Boudica veresége után szégyenében öngyilkos lett.⁴⁰ Segítség híján Londinium szintén Camulodunum sorsára jutott. A város pusztulása után Boudica az észak-nyugat irányú római úton, a mai Watling Streeten észak felé vonult Verulamium ellen. A mindössze nyolchektárnyi *municipium*ot szintén földig rombolták, azonban a régészeti bizonyítékok alátámasztották, hogy a lakosság el tudott menekülni.⁴¹ Tacitus a három város veszteségét 70 000 főre becsülte, Dio 80 000-re.⁴² Azonban, ha figyelembe vesszük, hogy Verulamium és Londinium együttes lakossága még az Antoninus-korban is alig érte

³⁵ CARROLL: *The Date of Boudicca's Revolt*, 199–201.

³⁶ Tacitus: *Annales*, XIV.31–32.; S. S. FRERE, J. K. ST. JOSEPH: „The Roman Fortress at Longthorpe”, In: *Britannia* 5. (1974) 38–39.

³⁷ SEALEY: *The Boudican Revolt against Rome*, 22–23.

³⁸ WEBSTER: *Boudica*, 95–96.

³⁹ MYRES, COLLINGWOOD: *Roman Britain and the English Settlements*, 101.

⁴⁰ Tacitus: *Annales*, XIV.37.; WEBSTER: *Boudica*, 95.

⁴¹ SEALEY: *The Boudican Revolt against Rome*, 35–37.

⁴² Tacitus: *Annales* XIV.33.; Cassius Dio: *Rómaiaké historia*, LXII.1.

el a 20 000 főt, kimondhatjuk, hogy a két auctor bőven túlbecsülte a veszteségek számát.⁴³

Boudica végső csatája

Suetonius Paulinus hadserege déli irányban erőltetett menetben haladt a mai Watling Streeten valószínűleg napi 30–35 mérföldet is megtéve.⁴⁴ Paulinus azért siettethette *legióit*, hogy minél hamarabb találjon egy alkalmas csatatert, ahol bevárhatja a segédcsapatokat és az utánpótlást, s végül egyetlen csapással véget vethessen a felkelésnek, ugyanis nyilvánvalóan attól félt, hogy a lázadás elhúzódó gerillaháborúvá fajulhat. Azonban Boudica harcosai a sikerektől és a bosszúszomjtól feltűzelve alig várták az összecsapást.

Az erőviszonyok a britonok számára voltak kedvezőek, ugyanis míg Paulinusnak a XIV. *legióval* és a XX. *legio vexillatió*jával, valamint az *auxiliákkal* együtt összesen 11–13 000 embere, addig Boudicának nagyjából 100 000 harcosa volt.⁴⁵ Nem szabad viszont elfelejtenünk, hogy a rómaiak sokkal több harci tapasztalattal rendelkeztek: Suetonius Paulinus maga is kipróbált veterán volt, aki Kr. u. 41-ben – rómaiként először – vezetett sikeres hadjáratot az Atlasz-hegységen és a Szaharán keresztül a mauritaniai lázadók ellen.⁴⁶

A végső csata helyszíne szintén a felkelés egyik máig legvitatottabb kérdése. A legfőbb probléma, hogy Tacitus nem közli a csata pontos helyszínét, ugyanakkor mégis részletesen számol be a csatater földrajzi jellemzőiről: Paulinus egy szűk szakadékkal és egy erdővel hátulról jól védett helyet választott, melynek előlről keskeny bejárata volt, így a britonok csak szemből támadhattak.⁴⁷ A leírás alapján a csata szinte bárhol történhetett a mai Közép-Angliában: az egyik legújabb terepvizsgálat összesen 263 (!) lehetséges helyszínt vetett fel.⁴⁸ A két legelterjedtebb elmélet szerint a csata vagy a mai warwickshire-i Mancetternél⁴⁹, vagy délen, Silchester és Staines között történhetett⁵⁰. Valamennyi helyszínnel az a legfőbb probléma, hogy szinte semmilyen kézzelfogható bizonyítékot nem találtak, mely az összecsapásra utalna. Jómagam viszont John Pegg 2010-es, a feltételezett csa-

⁴³ MYRES, COLLINGWOOD: *Roman Britain and the English Settlements*, 198.

⁴⁴ H. W. BENARIO: *Legionary Speed of March before the Battle with Boudicca*, In: *Britannia* 17. (1986) 358–362.

⁴⁵ WEBSTER: *Boudica*, 99.; FIELDS: *Boudicca's Rebellion AD 60–61*, 70.

⁴⁶ F. MILTNER: *Suetonius*. In: *Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, Siebter Halbband, J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart (1931) c.591.

⁴⁷ Tacitus: *Annales*, XIV.34.

⁴⁸ S. KAYE: *Finding the site of Boudica's last battle: an approach via terrain analysis* [www.bandarcgeophysics.co.uk/Boudica/Bou...terrain-analysis.pdf] (2013. 03. 03.)

⁴⁹ FIELDS: *Boudicca's Rebellion AD 60–61*, 67–68.

⁵⁰ N. FUENTES: *Boudicca re-visited*, In: *London Archaeologist* Vol. 4. No. 12. (1983) [archaeologydataservice.ac.uk/archives/view/london_arch/contents.cfm?vol=04:12&CFID=88884&CFTOKEN=FE8C362D-6183-49F1-901ACA54EFEF48BB] (2013. 03. 03.) 313.

tatér terepfelméréséről szóló tanulmánya alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a csatatér a mai Watling Streettől nyugatra lehetett Northamptonshire-ben, a mai Church Stowe-i hátságnál. A tanulmány leírja, hogy a helyszín egy völgy, ettől keletre fekszik a Nene folyó széles ártere, amely megfelel a Tacitus által leírt síkságnak. A völgy kelet felé tehát nyitott és nyugatról egy 167 méteres hátság zárja. A légifelvételek több helyen is kimutattak a hátság gerincén különböző földsáncokra utaló nyomokat. A kutatás szerint a Tacitus által leírt csatatér tulajdonképpen egy természetes erőd volt, melyet Paulinus kihasznált és erődök láncolatával erősített meg. A régészek többsége a felfedezett földsáncok közül az egyiket vaskori, a másikat középkori eredetűnek véli, azonban nem lehet kizárni, hogy ezeket a rómaiak is használták. Paulinus tisztában lehetett azzal, hogy Boudica nem képes sokáig vizet és élelmet szerezni a 100 000 fős seregének. Ezért tehát olyan helyet választhatott ki a harcra, melyet jó ideig lehet tartani, mialatt a lázadók komoly veszteségeket szenvednek és az utánpótlás hiányától végül szétszélednek.⁵¹ Véleményem szerint a tanulmány konklúziója az eddigi eredmények közül a leghihetőbb, hiszen Frontinus és Iosephus Flavius révén tudjuk, hogy az ellenség erődökkel való legyőzése jellegzetes római taktika volt.⁵²

Amint említettem, számos elmélet létezik a csata helyszínét illetően, azonban úgy vélem, hogy a csatának mindenképpen a provincia központjától észak-nyugatra kellett történnie. Boudica minden bizonnyal a római haderőt akarta elpusztítani, azért, hogy a szigetet felszabadítsa az elnyomás alól. Továbbá nem látom semmi okát annak, hogy Londinium és Calleva Atrebatum között zajlott volna le az összecsapás, mivel a lázadás nyomai Verulamium irányába vezetnek, másrészt Suetonius *legiói* sem menetelhetek oly délre anélkül, hogy össze ne találkoztak volna a britonokkal. Suetonius a felderítések révén tisztában lehetett azzal, hogy a britonok többszörös túlerőben vannak, ezért egy olyan helyszínt választott ki, mely megfelelően védhető erősített állásokkal, ahol a provincia minden harcképes csapatát össze lehetett vonni, beleértve a környező helyőrségek *auxiliát* és a II. *legiót*. Egyedül a church stowe-i helyszín felel meg mindezen kritériumoknak Wales és Verulamium között. Ezen elmélet alátámasztására további régészeti kutatások szükségesek.

A csata lezajlásáról már tisztább képet alkothatunk Tacitus és Cassius Dio beszámolóinak alapján. Boudica beszédétől feltűzelve a britonok egyetlen tömeges rohammal rárontottak a fegyelmezetten felsorakozott rómaiakra. Azonban a rómaiak halálos *pilum*-záporától a briton roham megtört, majd a legionáriusok és az *auxiliák* ékalakzatban előretörték a szűk völgyben és lassan legyűrték a britonokat, akik a hátuk mögött felállított szekereik miatt képtelenek voltak visszavonulni. A rómaiak mindenkit lemészároltak, beleértve a lázadók családait is, akik a szekerekről figyelték az összecsapást. Mire a csata véget ért, Tacitus szerint az összes lázadóval szem-

⁵¹ J. PEGG: *Landscape Analysis and Appraisal Church Stowe, Northamptonshire, as a Candidate Site for the Battle of Watling Street*, [craftpegg.com/Battle_Church_Stowe_CP] (2012. 09. 30.)

⁵² Iosephus Flavius: *Bellum Iudaicum*, III.5.; Frontinus: *Strategemata*, IV.7.2.

ben mindössze 400 római esett el. A vesztes csata után Dio szerint Boudica betegségben, Tacitus szerint – a kelta szokást követve – önkézével vetett véget életének.⁵³

A lázadás következményei

Britannia provincia végül győzedelmesen megmenekült Boudica pusztításától. A XIV. és XX. *legiót* kitüntették, a veszteségeket Germaniából pótolták 2000 legionáriussal, 8 auxiliáris *coborssal* és 1000 lovassal.⁵⁴ Suetonius Paulinus kemény kézzel bánt a felkelő törzsekkel: földjeiket feldúlták, a menekülőket levadászták, valamint egy erődláncot építettek ki Kelet-Britanniában, ennek nyomát a régészek is megtalálták. A régészet arra is fényt derített, hogy az icenus hatalmi és vallási központokat – köztük Thetfordot – is lerombolták.⁵⁵ Az új *procurator*, Iulius Alpinus Classicianus valószínűleg meggyőzte Nerot, hogy új kormányzót nevezzen ki a provincia élére, aki – figyelembe véve a gazdasági adottságokat – konszolidálja a tartományt. Paulinust nem sokkal később leváltották, helyét Petronius Turpilianus vette át.⁵⁶

A Boudica-lázadás traumája és a 68–69-es polgárháború miatt a római kormányzat 10 évig békepolitikát folytatott a tartományban. A helyzet csak Petilius Cerialis és az őt követő kormányzók – köztük Iulius Agricola – alatt változott meg, amikor megkezdődött a nyugat és észak felé irányuló újabb expanzió.⁵⁷ Camulodunumot és Londiniumot hamarosan újjáépítették, Verulamium csak később, a század végére lett újra jelentős város.⁵⁸

A lázadás maradandó traumát okozott az icenusoknak. A földeket valószínűleg megpróbálták beolvasztani a császári *patrimoniumba*, ennek régészeti nyomai is felfedezhetőek, azonban ez végül nem valósult meg.⁵⁹ Az új icenus főváros Venta Icenorum (ma Caistor St Edmund) lett, mely 14 hektárnyi területével a provincia legkisebb városa lett.⁶⁰ A régészeti bizonyítékok arra utalnak, hogy az icenus törzs a Kr. u. 5. századig szegényes, vidéki közösség maradt, mely tartózkodott a római urbanizált életformától.⁶¹

E tanulmány terjedelméből fakadóan még számos kérdését nem érintettem a Boudica-lázadásnak, de nem is ez volt a célom. A kronológiát illetően arra a következtetésre jutottam, hogy a felkelés 61-ben történt, és Calvisius Ruso és L.

⁵³ Tacitus: *Annales*, XIV.37.; Cassius Dio: *Rómaiaké historia*, LXII.12.1–6.

⁵⁴ Tacitus: *Annales*, XIV.38.

⁵⁵ FRERE: *Britannia*, 73.; SEALEY: *The Boudican Revolt against Rome*, 42.; ALDHOUSE-GREEN: *Boudica Britannia*, 212.

⁵⁶ Tacitus: *Annales*, XIV.38–39.

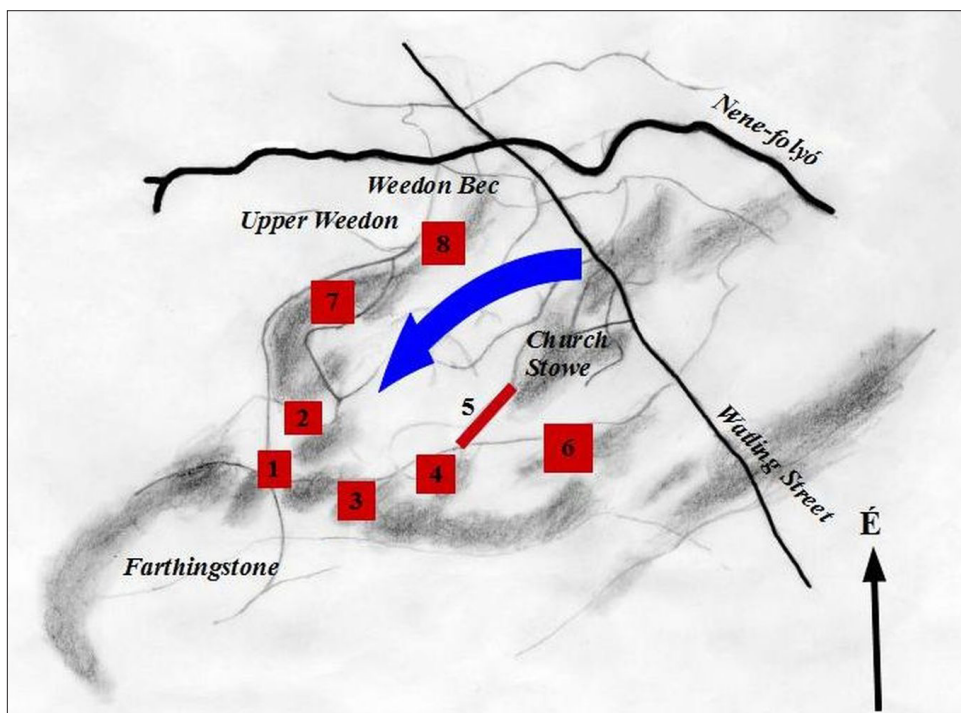
⁵⁷ FRERE: *Britannia*, 77.

⁵⁸ SEALEY: *The Boudican Revolt against Rome*, 52–56.

⁵⁹ S. FRERE: A 'Limitatio' of Icenian Territory? In: *Britannia* 31. (2000) 350–355.

⁶⁰ SEALEY: *The Boudican Revolt against Rome*, 57.

⁶¹ SEALEY: *The Boudican Revolt against Rome*, 57.; C. JOHNS, T. W. POTTER: *Roman Britain*, The University of California Press, Berkeley, Los Angeles (1992) 94.

1. kép. A Church Stowe-i csatamező. Lehetséges római erődítmények (piros alakzatok): 1 – Everdon Stubbs, 2 – Castle Dykes, 3 – Castle Yard, 4 – Stowe Lodge, 5 – Árok, 6 – Erődítmény, 7 – kerek domb, mely valószínűleg mesterséges létesítmény, 8 – Sánc. A kék nyíl a briton támadás irányát jelöli. A térkép PEGG: *Landscape Analysis and Appraisal Church Stowe, Northamptonshire* alapján készült

Iunius Caesennius Paetus consuli éve Kr. u. 79 volt nagy valószínűséggel. Tehát kutatásommal nem csak a felkelés, hanem két consul évét is sikerült remélhetőleg pontosan meghatároznom, márpedig mindkét kérdést a jelenlegi brit szakirodalom nagy része elkerüli. Boudica végső csatája pedig könnyen lehet, hogy a mai Church Stowe-nál zajlott le. A csata helyszínének meghatározása természetesen sokat változhat az évek folyamán, azonban fontosnak tartom, hogy látható és kézzel fogható régészeti bizonyítékokat tudjunk felhozni. A kronológiai és topográfiai kérdések révén megpróbáltam felhívni a figyelmet arra, hogy attól, hogy egy kutatás tézise széles körben elterjed, nem feltétlenül kell azt elfogadnunk, és könnyen lehet, hogy teljesen más eredményekhez jutunk el, melyek gyökerestül átírják jelenlegi ismereteinket.

The Rebellion in Britannia, AD 60–61

The Boudican Revolt of AD 60–61 is a very controversial story still today, despite the many researches in the 20th and 21st century. The purpose of this study is to show new results in chronology and battlesite topography of the rebellion, which have been disregarded by many today's well-known scholars. The greatest debate among the contemporary scholars is on the exact date of the Boudican Revolt. Most studies agree with D. R. Dudley and Graham Webster, who claim that the rebellion occurred in AD 60, despite of Tacitus' AD 61. They assert that the uprising happened in AD 60 by the CIL VI 597 inscription. But I have found one more inscription (AE 1998, 419) and two wax tablets from Pompeii (CIL IV 3340, CLIV and CLV) certifying clearly that Webster and Dudley misdated the rebellion which occurred definitely in AD 61. Finally I have found many reasons and geographical evidences referring to John Pegg's terrain analysis attesting that the final battle of Boudica happened in the Church Stowe Ridge, Northamptonshire.